

KİLİSLİ ZİHNİN GAZELLERİNDE 'GAM' KAVRAMI

The Concept of Sadness in the Kilisli Zihni

Şerife Gaye TURHAN¹

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı ABD.,
gayetturhan7@gmail.com, orcid.org/0009-0003-6587-012X.

Hasan ŞENER²

²Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
senerhasan@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5825-8034.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 27.09.2024
Kabul/Accepted: 21.10.2024

DOI: 10.20322/littera.1556897

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk şiiri, gelenek, şair,
gam, dîvân, Kilisli Zihnî.

ÖZ

İslâm medeniyeti dairesinde gelişen klasik Türk şiirinde gam kavramı birçok şair tarafından farklı hayallere konu edilmiştir.

“Keder, üzüntü, acı ve sıkıntı” anlamlarına gelen gam genellikle aşk kavramı ile iç içe geçmiş bir duygudur. Bu iki kavram arasındaki ilişki, divan şiirinin merkezinde yer alır. Aşkın yoğunluğu, gamı da beraberinde getirir. Gam, âşık için âdeta bir mihenk taşıdır; âşığın aşk yolunda ne derece arzulu, hevesli ve dayanıklı olduğunu gösterir. Gam, bazen âşığın sevgiliye duyduğu hasreti, özlemi ve onunla bir araya gelememenin verdiği hüznü dile getirirken bazen de manevî bir arayışın ifadesi olarak ele alınır. Gam, bir tür içsel aydınlanma ve kendini keşfetme aracı olarak da görülebilir. İnsan hayatının geçiciliği, aşkın ilahi boyutu ve varoluşsal sorgulamalar, gamın anlamını derinleştirir. Gamın şiirde işleniş biçimi ve gam etrafında oluşturulan hayallerde kullanılan dil, dîvân şiirinde bu duyguların ifade edilmesinde belirleyici bir rol oynar.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve İstanbul dışında yetişmiş güçlü şairlerden biri olarak kabul edilen Kilisli Zihnî (d. 1251/1835- ö. 1309/1891) *Dîvân*'ında gam kavramına özellikle gazellerinde sıkça yer vermiştir. Bu çalışmada, Kilisli Zihnî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında kısaca bilgi verildikten sonra onun *Dîvân*'ında gam kavramının kullanıldığı bağlamlar ve anlamlar tespit edilip incelenmiş ve beyitler üzerinden açıklanmıştır.

ABSTRACT

Keywords

Classical Turkish poetry,
tradition, poet, divan, Kilisli Zihni.

In classical Turkish poetry, which developed within the framework of Islamic civilization, the concept of sorrow has been the subject of different dreams by many poets.

Sorrow, which means “grief, sadness, pain and distress”, is usually an emotion intertwined with the concept of love. The relationship between these two concepts is at the center of divan poetry. The intensity of love brings sorrow with it. Sorrow is a touchstone for the lover; it shows how much the lover is passionate, enthusiastic and resilient on the path of love. Sometimes, sorrow expresses the lover's longing, longing and sadness of not being able to be together with the beloved, while sometimes it is considered as an expression of a spiritual quest. Sorrow can also be seen as a means of inner enlightenment and self-discovery. The transience of human life, the divine dimension of love and existential questions deepen the meaning of sorrow. The way sorrow is handled in poetry and the language used in the dreams created around sorrow play a decisive role in the expression of these feelings in

divan poetry.

XIX. Kilisli Zihnî (b. 1251/1835- d. 1309/1891), who lived in the first half of the century and was considered one of the powerful poets who grew up outside of Istanbul, frequently used the concept of sorrow in his Divan, especially in his ghazals. In this study, after giving brief information about the life and literary personality of Kilisli Zihnî, the contexts and meanings in which the concept of sorrow was used in his Divan were determined and examined and explained through couplets.

Atıf/Citation: Turhan, Ş. G; Şener, H. (2024), "Kilisli Zihnî'nin Gazellerinde 'Gam' Kavramı", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 10/4, 593-608.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Şerife Gaye TURHAN, gayetturhan7@gmail.com

GİRİŞ

İncelik ve zarafetin şiiri olan Klasik Türk şiiri köklü bir geleneğe sahiptir. Klasik Türk şiiri, Farsça ve Arapça kaynaklardan beslenmiş ve Türk kültürüyle harmanlanarak kendine özgü bir hüviyet kazanmıştır. Bu edebiyat geleneği, geniş bir coğrafyada ve uzun bir zaman diliminde etkisini sürdürmüş, Türk kültür ve düşünce hayatında derin izler bırakmıştır.

Klasik Türk şiirinin geleneksel yönü oldukça kuvvetlidir. Muhteva ve şekil yönlerinden değişmez kurallara sahiptir. Bu gelenekte şiirin formu, belirli kurallar ve ölçüler içinde işlenmiş, sınırları kesin bir şekilde ortaya konmuş ve şairler söz konusu sınırı aşmadan eserlerini oluşturmuşlardır. Klasik Türk şairleri, sadece şekil olarak geleneğe bağlı kalmamış, muhteva açısından da geleneğin çizdiği çerçeveye dâhilinde hareket ederek sanatlarını icra etmişlerdir.

O hâlde sıkı sıkıya bağlı kalınan bu gelenekte şair, farklılığını nasıl ortaya koyacaktır? Dîvân şiirinde bir şairin ne söylediği kadar nasıl söylediği de oldukça önemlidir. Dîvân şiiri geleneğinde şair, geçmişteki form ve temaları sadece tekrarlamak değil, geçmişe/geleneğe bağlı kalarak en yüksek sanatsal ifadeyi hedeflemiştir. Şairler, geleneğin çizdiği genel çerçeveyi korurken, özgünlük ve şahsiyetlerini eserlerinde ortaya koymak için çaba göstermişlerdir. Bu sınırlamalar dîvân şiirinin evrenini daraltır ve özellikle mazmunlarda müştereklik oluşturur. Ancak mazmunun orijinalliği, şairin hayal dünyası ve kullandığı edebî sanatlara bağlıdır. Bu geleneğin temelini oluşturan edebî sanatlar, şiirin özgünlüğünü, derinliğini, güzelliğini ve estetik değerini arttıran unsurlardır. "Dîvân edebiyatında teşbih, kinâye ve istiâre gibi mecaz sanatlarıyla şiirin evreni genişler. Şiirin evreni genişledikçe de aynı anlamı ifade etmek için kullanılan sözcük sayısı azalır" (Macit, 2006:25). Böylece dîvân edebiyatında şairler, kendi benzersiz tarzını ve ifade biçimini geliştirerek geleneğin içinde kendine özgü bir yer edinmeyi başarırlar.

İyi bir şiirde önce duygu sonra hayal ve devamında düşünce gelir. Bu bağlamda şairler duygulara öncelik verirler. Duygular, insanın iç dünyasında yankılanan sesler gibidir. Sevinçten hüzne, umuttan korkuya geniş bir yelpazede var olan duygular, insanın deneyimlediği her şeyi anlamlandırmasına ve ifade etmesine olanak tanır. Şiir ise bu duygusal deneyimleri kelimeler ve imgeler aracılığıyla sanatlaştırır ve derinleştirir. Şairler, duygularını kelimelerle dokurlar.

1. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE GAM

Şiire akseden duygulardan biri de gamdır. Arapça bir kelime olan gam “kaygı, tasa, keder, iç darlığı” gibi anlamlara gelmektedir. Gam kelimesi genellikle insanın iç dünyasında duyduğu derin, içsel bir üzüntüyü veya sıkıntıyı ifade eder ve dîvân şiirinde genellikle “dert, tasa, gussa, keder, bela” gibi kelimelerle anlamdaş olarak kullanılır. Bunun yanı sıra gam “üzülmek, kederlenmek, kaygılanmak” gibi duygularla iç içe olduğundan yaşamın içinde hissedilen en etkili ve en yoğun duygudur. Çünkü gam, insan olmanın kaçınılmaz bir icabıdır. Bu duruma örnek olarak Necâtî Bey bir beytinde dünyada gamsız insan olmadığını ve gamsız olanın da insan olmadığını dile getirir:

Cihânda âdem olan bî-gam olmaz

Anıncün bî-gam olan âdem olmaz² Necâtî Bey (Tarlan, 1997: 280)

Dîvân şiirinde aşk, en önemli temalardan biridir ve bu aşk genellikle platonik veya ulaşılamaz bir sevgiliye duyulan aşktır. Gam, bu aşkın getirdiği acı ve üzüntüyü ifade etmek için kullanılır. Sevgilinin uzak olması, vuslatın imkânsızlığı veya aşkın karşılıksız kalması, şairin iç dünyasında derin bir gam yaratır. Âşık, sevgiliyle kavuşamamanın verdiği ayrılık acısıyla dolu bir ruh hâli içinde hüznü ve melankolik bir atmosferdedir. Edebiyatta, aşkın yanı sıra kıskançlık, rekâbet, ihânet gibi duygular da âşığın yaşadığı zorlu imtihanların bir parçasıdır. Daima gamlı olan âşık, bu imtihanlardan geçerek aşkın derinliğini ve gerçekliğini kanıtlar.

Gam âşığın en vefâli ve en eski dostudur. “Her şeyin bir sonunun olması, âşiğe direnç verir ve bir gün gam ve dertlerinin biteceğini düşünür. Gam bittiği zaman vuslat kendini gösterecektir. Gam, insanı feleğin çemberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur. Âşık gam ile o denli içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür. Çünkü bu gam sevgiliden gelmektedir ve sevgiliden gelen her şey değerlidir. Gamın çaresi ise yine gam çekmektir” (Pala, 1989: 178).

Gam kavramını sadece sevgili ile ilişkilendiremeyiz. Gam ve felek, dîvân şiirinin önemli tematik unsurları olarak birbirleriyle yakından ilişkilidir. İnsanlar, feleğin döngüsünden kaçamazlar ve onun tayin ettiği kaderi yaşamak zorundadırlar. Bu kader, genellikle sıkıntı, zorluk ve gam doludur. Felek, dîvân şiirinde kaderin sembolüdür ve insanların yaşamındaki olayların belirleyicisi olarak görülür. Şairler, feleğin zalimliği, insafsızlığı ve adaletsizliği nedeniyle yaşadıkları sıkıntıları ve gamı dile getirirler. Felek, şairlerin hayatlarındaki acıların ve kederlerin kaynağı olarak sıkça suçlanır. Şairler, feleğin adaletsizliği ve zalimliği karşısında duydukları gamı dile getirirlerken, aynı zamanda hayatın geçiciliği ve değişkenliği karşısında gösterilen sabrı ve direnci de ifade ederler.

² Farsça

در این عالم کسی بی غم نباشد
اگر باشد بنی آدم نباشد

(Derîn âlem kesî bî-gam nebâşed / Eger bâşed benî âdem nebâşed) beytinden çeviri olduğunu düşündüğümüz bu beyit birçok divan şairi tarafından benzer şekilde kullanılmıştır. Aynı beyit Hamdullah Hamdi Dîvânı'nda şu şekilde geçmektedir:

Bu 'âlemdе kimesne gamsuz olmaz / Eger olsa benî âdem degüldür (Şener 1995: 238)

Tasavvuf anlayışında ise gam ve keder, kişinin nefsini terbiye etmesi ve manevî olgunluğa erişmesi için gereklidir. Bu sıkıntılar, kişinin sabır, tevekkül ve teslimiyet gibi erdemleri kazanmasına yardımcı olur. Gam bu bağlamda ruhun arınması ve yücelmesi için bir vesile olarak görülür.

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre belâ (gam), âriflerin yolunu aydınlatan bir meşale gibidir. Müritler için uyanış ve farkındalık sağlar, ancak gafiller için yıkım sebebidir. Gafiller, bu sıkıntılar karşısında çaresiz kalır ve manevî olarak çöküşe geçerler. Onlar, belâ ve gamın ardındaki ilahi hikmeti göremez ve bu yüzden yıkıma sürüklenirler. İlahi aşk ve muhabbeti temel alan mutasavvıflar, aşkı en büyük dert ve belâ olarak görürler. Onlara göre, aşk, insana en büyük acıyı ve sıkıntıyı getirir. Ancak bu aşk, dünyevî bir aşk değil, Allah'a duyulan ilahi aşktır. Bu âşıklar, sevgiliye ulaşma yolunda her türlü acı ve sıkıntıya seve seve katlanırlar. Onlar için bu acılar, manevî bir haz kaynağıdır. Âşık, mâşukuna olan sevgisi nedeniyle çektiği acılardan memnun olur ve bu acılar ona derin bir manevî tatmin sağlar. Bu nedenle, aşkın getirdiği gam ve belâ, âşık için bir lütuf olarak görülür ve onu Allah'a daha da yakınlıştırır (Uludağ, 1992: 380).

Dîvân şiirinde "gam" kelimesi, çeşitli nesnelere ve kavramlara benzetilerek zengin bir imge dünyası oluşturulmuştur. Gam, derinliği ve sonsuzluğu ifade etmek için deryaya benzetilir. Deniz, genişliği ve derinliği ile gamın büyüklüğünü ve yoğunluğunu temsil eder. Gam bazen yakıcı ve acı verici olması nedeniyle ateşe benzetilir. Azap olur aşığı incitir. Bazen de gam bir misafire benzetilir, âşığın gönül evine konuk olur. Yeri gelir gam âşığın en yakın arkadaşı olur yeri gelir âşığın en büyük düşmanı olur, ona savaş açar. El olur, âşığın eteğine yapışır ve bırakmaz. Zehir, tiryak, derman, afyon, lokma, sofraya, nimet olur âşığın önüne gelir. Ev, bucak kafes, dam (tuzak) olur aşığı içine alır, hapseder. Velhasıl dîvân şiirinde gam için söylenecek sözün sınırı bulunmaz. Âşık gam ile iç içedir ve gamın adı daima anılır (Pala, 1989: 178). Gam, âşığın ruhunda ve şiir geleneğinde çok farklı biçimlerde akis bulması bakımından müstakil bir inceleme konusu oluşturacak kadar geniştir (Şentürk, 2021:41).

2. KİLİSLİ ZİHNİ'NİN GAZELLERİNDE GAM

Kilisli Zihni'nin gazellerinde gam konusuna geçmeden önce Zihni hakkında kısa bir bilgi vermekte fayda vardır. Asıl adı Mehmet Nedret olan Zihni, döneminin İstanbul dışında yetişmiş en güçlü şairlerindendir (Kocatürk, 1970: 617). Kilisli Kadri'ye göre Kilisli mantık hocası Hoca-zâde Abdurrahmân Efendi'den mantık ilmi tahsil etmek için Çermik'ten Kilis'e gelen Çermik müftüsü Abdullah Efendi'nin oğlu olan Zihni, 1251/1835-36'da Kilis'te doğmuştur. Babası ilim tahsilini tamamlayarak icazet alıp Çermik'e dönmesine rağmen Zihni, Kilis'te kalıp buraya yerleşmeyi tercih etmiştir. Zihni, Çermik'te doğmuş olsa da çocukluğu ve eğitim hayatı Kilis'te geçmiş, şahsiyeti de Kilis'te şekillenmiştir (Kilisli Kadri 1932: 252).

Zihni, rint-meşrep bir şairdir. Dîvân şiiri geleneğine uygun olarak aşktan, şaraptan, sevgiliden bahseden Zihni'nin şiirlerinde tasavvufi bir hava görülmektedir. Zihni özellikle gazel tarzında yazdığı şiirlerde, kimi zaman Fuzûlî gibi

aşkın verdiği mutluluk ya da acıyı dile getirirken kimi zaman da Nedîm gibi dünya zevklerinden bahseder. Kimi zaman ise Nâbî gibi tasavvufi düşüncenin hâkim olduğu hikemi/hakimane gazeller kaleme alır.³

2.1. Gam

Klasik edebiyatımızda gam kavramıyla yakın anlam taşıyan “dert, belâ, keder, ıstırap, cevr, cefâ, gussa” gibi kelimeler, birçok şairde olduğu gibi Kilisli Zihni'nin gazellerinde de sıkça görülür. Bu tür kelimeler, şairin yaşamında ve karşılaştığı olaylarda ruh dünyasında bıraktığı olumsuz etkilerin bir yansıması olarak beyitlerde kendini gösterir.

2.2. Gam, Vuslat ve Ayrılık

Vuslat, dîvân şiirinde âşğın en büyük hedefi ve idealidir. Âşğın tüm çabaları, sıkıntıları ve sabrı vuslat anına yöneliktir. Âşık bir yandan vuslatı hayal eder, diğer yandan da ayrılığın getirdiği acılarla mücadele etmekle uğraşır. Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı süre boyunca sürekli bir ıstırap içindedir ve bu durum, şiirlerde yoğun bir şekilde işlenir.

Gurbet, kişinin sevdiği yerden uzakta olması durumudur. Gurbette olmak, şaire büyük bir gam ve sıkıntı verir. Gurbetin getirdiği bu gam, sevgiliden veya özlenen kişiden ayrı kalmanın zorluğunu ve acısını simgeler. Şair, “Benim gibi garibe kavuşma mutluluğunun zevki olmasa; bir an gurbet gamını çekmem, tahammül etmem.” diyerek gam acısını vurgularken eğer çekersem de haram olsun diyerek kavuşma anındaki o mutluluğa sarılır:

Ben garîbe olmasa zevk-i safâ-yı vuslatın

Çekmezem bir dem gam-ı gurbet harâm olsun bana (G.3/12)⁴

Gönül, aşk ve duyguların merkezi olarak kabul edilir. Dîvân şiirinde ayrılık ve vuslat, âşğın duygusal ve manevî yolculuğunun temel unsurlarıdır. Ayrılığın getirdiği derin acının bir ifadesi ve bu acıya karşı manevî bir destek arayışı görülür. Âşık, ayrılığın yıkıcı etkileriyle başa çıkmak için manevî bir kurtuluş arar. Kurtuluşa ermiş ruhlardan yardım dilemesi, sadece kendi çaresizliğini ve acizliğini ifade etmez, aynı zamanda manevî bir destek ve rehberlik arayışını da yansıtır:

Mürde kıldı gam-ı hicrân dil-i zindemizi

Yetişe dâdımıza himmet-i ervâh-ı ferah (G.34/3)

Sevgiliye kavuşma anının verdiği mutluluk, şair için tarifsiz bir zevktir. Mutluluk, tıpkı sürekli içilen bir içki gibi, daimî bir haz ve zevk verir. Kavuşmanın bu sürekli ve kalıcı mutluluğu âşık için tarifsizdir. Ancak ayrılık acısı artık dayanılmaz bir hâl almıştır. Çaresizlik ve isyan duyguları içinde olan şair "yeter artık, yeter!" diyerek ayrılığın getirdiği bu dayanılmaz acıya daha fazla katlanamayacağını belirtir:

Safâ-yı zevk-i nûş-â-nûş-ı vuslat yok mı âlemde

³ Çalışmanın kapsamı çerçevesinde burada Kilisli Zihni'nin hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında detaya girilmemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ŞENER, H. (2014). *Kilisli Zihni Dîvânı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

⁴ Örnek beyitler, “ŞENER, H. (2014). *Kilisli Zihni Dîvânı*. Ankara: Grafiker Yayınları.” adlı eserden alınmış olup ayrıç içindeki G. harfi gazel nazım şeklini, rakamlardan birincisi gazelin numarasını, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir.

Gam-ı firkat efendim pek firâvân oldu besdir bes (G.95/5)

Âşğın sevgiliden ayrı kalmanın getirdiği üzüntüye sabır ve sevgiyle katlanması gerçek mertliktir. Mertlik; yiğitlik, cesaret ve karakterin sağlamlığı anlamına gelir. Dîvân şiirinde mertlik, sadece fiziksel cesaret değil, aynı zamanda duygusal ve ruhsal dayanıklılık olarak da değerlendirilir. Sevgiliye kavuştuğunda herkesin sevgi ve dostluktan zevk alacağını belirten şair, önemli olanın ayrılığa tahammül etmek olduğunu söyler. Sadece dayanmak değil, aynı zamanda bu acıya sevgiyle katlanmak da önemlidir. Bu, aşkın ne kadar yüce ve kutsal bir duygu olduğunu gösterir:

Mahabbetle gam-ı hicrân-ı yâri çekmedir erlik

Eder vuslatda herkes Zihnîyâ mihr [ü] vefâdan haz (G.112/5)

Zihni, "ayrılığın verdiği büyük üzüntü ve acıdan kurtulmak için başkasından medet ummasına şaşılmasını gerektiğini zira suda boğulmak üzere olan kişinin hayatta kalmak için çalı çırpıdan dahi medet umacağını ifade eder:

Gayra etsem ilticâ çok mı gam-ı hicrândan

Hâr [ü] hasdan eyler istimdâd ey Zihnî garîk (G.118/7)

Ayrılığın getirdiği derin ve sürekli acının kişiyi ne kadar zorladığı ve bu acının devam etmesi durumunda, kişinin yaşamaktan vazgeçmeyi düşünecek kadar çaresiz ve umutsuz hâle geldiği anlatılır. Şair, bu acının kısa süreli olmadığını, aksine artarak devam ettiğini ve giderek daha dayanılmaz hâle geldiğini de vurgular:

İmtidâd üzre giderse gam-ı hicrân böyle

El yurum âhiri ben zindegî-i cânımdan (G.165/5)

Bazen kişi kendi iradesi ile ayrılık gamına düşerek bu durumu kendi seçer. Ancak ayrılık yakıcı ve dayanılmazdır. Beyitte bu ayrılığın getirdiği üzüntü ve acıyı hak ettiği vurgulanır. Kişi, ayrılık acısının farkında ve bu acıyı kabullenmiş durumdadır. "Bu belâ bana pek isabet oldu, yerinde oldu." diyerek bu durumu vurgulamış ve bela olarak görmüştür:

Ben elimle gam-ı hicrânına düşdüm yârin

Bu musîbet bana Zihnî pek isâbet oldu (G.195/5)

2.3. Gam, Ülke ve Mülk

Dîvân şiirinde bu üç kavram sıkça bir arada kullanılarak duygusal ve sembolik bir ilişki kurulur. Gönül ülkesinin en değerli varlığı sevgilidir. Sevgili, gönül ülkesinin sultanı olarak tasvir edilir ve onun varlığı gönül mülkünün en kıymetli parçasıdır. Gam da şairin gönül ülkesinde hüküm süren bir duygu olarak betimlenir. Aşkın getirdiği üzüntü ve keder, gönül ülkesini fetheder ve bu ülkenin her yerinde kendini hissettirir. Aşkın getirdiği gam, bu ülkeyi işgal eder.

Âşık gam ile iç içe bir hâldedir, bu sebeple âşığın hüküm sürdüğü yer gam ülkesidir. Aşk padişahı olan şair, gam ülkesinde hüküm sürer; yani, aşkın getirdiği keder ve üzüntüler onun duygusal dünyasını yönetir. Âşığın gönlündeki dert, saygıdeğer bir sadrazam gibi, onun hayatındaki en önemli ve değerli danışmanıdır:

Hüsrev-i aşkam kalem-rev mülket-i gamdır bana
Derd-i sînem bir mükerrem sadr-ı a'zamdır bana (G.2/1)

Aşk tahtının sultanı sevgilidir. Sevgilinin lütfuna nail olmak beraberinde gamı da getirir. Sevgili kime lütfederse o kişi gam ve üzüntü ülkesinin tahtına oturarak o ülkenin hükümdarı olur:

Sultan-ı sadr-ı aşk kime kılsa iltifât
Evreng-i mülk-i derd [ü] gama tâcdâr olur (G.61/4)

Ezel kavramı, sonsuz geçmişi yani zamanın başlangıcını ifade eder (Çelebi, 2020:430-431). Ezelden kaderi taksim eden ise Allah'tır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah insanoğlunun hayatındaki olayları, deneyimleri ve kaderini ezelden belirlemiştir. Şair, gam mülkünü kendisine Allah'ın lütfettiğini söyler. Gam ve kederi bir zenginlik, bir mülk gibi kabul ederek, kaderin değişmezliğini ve Allah'ın iradesine olan inancını ifade eder. "O benimdir, benim" diyerek de gam ve kederi iyice sahiplendiğini belli eder:

Bana kassâm-ı ezel kıldı kerem mülk-i gamı
Kimse dahl eyleyemez Zihnî benimdir o benim (G.150/7)

2.4. Gam ve Gönül

Gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü "hâl" in algılandığı yerdir. Özellikle gönül aşkın doğduğu, yeşerdiği ve hissedildiği yer olarak görülür. Şairler, aşkın gönülde nasıl bir iz bıraktığını, nasıl bir dönüşüm yarattığını ve aşkın gönüldeki yankılarını işlerler. Gönül, âşık için bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur ve dertleşir. Gönül bazen gamın konakladığı yer bazen de gam ve kederle beslenen yerdir. Aşkın getirdiği üzüntü ve sıkıntılar da gönülde yoğun bir şekilde hissedilir (Pala, 1989: 185-186).

Âşık için sevgilinin beklenmedik bir şekilde gelmesi, büyük bir sürpriz ve mutluluk kaynağıdır. Sabah vaktinde o sevgili gelip ansızın âşığın koynuna girse; kıyamet akşamına (gününe) kadar şairin gönlüne gam gelmez. Kıyamet günü bütün insanların mahşerde toplanacağı gündür. Beyitte geçen "kıyamet akşamına kadar" ifadesi, şairin ne denli mutlu olacağını ve bu mutluluğun ne kadar uzun süreceğini anlatmak içindir:

Gelmez derûn-ı Zihnî'ye gam şâm-ı haşre dek
Nâ-gâh o yâr koynuna girsin ale's-sabâh (G.33/5)

Âşığın sevgilinin yanağını aya benzetmesi ayın parlak dolunay oluşu ve etrafa ışık saçmasındandır. Sevgili meclise girerek meclisi aydınlatır, böylece âşığın gönlü gamın doğurduğu karanlıktan kurtulmuş olur. Aynı zamanda sevgilinin sâki olması da şairin gönül dünyasının o gece huzurlu ve mutlu bir hâlde olmasını sağlar:

Dün gece yoğidi dilde eser-i zulmet-i gam

Bezmd e yâr-ı kamer-çehre kadehkâr idi hem (G.155/1)

"Sana kavuşmuş olsam bile bu ayrılık korkusu gitmez, anladım. Can ve gönül harfi sonsuza kadar gamla kaynaştı, iç içe geçti." diyen şair, sevgilisine kavuşsa bile içsel bir huzursuzluk ve endişe yaşadığını ifade eder. Ayrılık korkusu, şairin duygusal bağlılığı ve sevgisinin derinliğini gösterirken ruh ve gönül dünyasında süregelen üzüntü ve keder sürekli olduğundan artık gamla kaynaşmış durumdadır:

Bîm-i hicrin gitmez el verse visâlin anladım

Tâ mü'ebbed oldı harf-i cân ü dil müdgam gama (G.184/3)

2.5. Gamsızlık Hâli

"Gamsız olmak" ifadesi, genel anlamda kaygısız, tasasız, endişesiz olmayı ifade eder. Gamsızlık, dünyevî kaygılardan uzak, huzurlu ve mutlu bir yaşamın göstergesidir. Bu bağlamda, kişinin içsel huzuru ve mutluluğu yakalamış olması anlamına gelir. Ancak dîvân şiirinde bu kullanım pek yaygın değildir. Genellikle sevgili "gamsız" olarak betimlenir çünkü sevgili, âşık gibi derin bir keder veya acı yaşamaz. Âşık ise aşkın getirdiği gam ve kederi yaşamaktan gurur duyar çünkü gamlı oluşu onun sevgisinin büyüklüğünü gösterir.

Dîvân şiirinde âşığın gamsız oluşunun az görüldüğü örneklerden birine de Zihni'nin dîvânında rastlarız. Âşık sevgiliye derin bir aşkla bağlı olan ve sevgilinin hayaliyle iç içe olandır. Aşk, dîvân edebiyatında mey gibi sarhoş edici ve mest edici bir etkiye sahiptir. Âşık, her hâlükârda aşk şarabının sarhoşu olur. Bu sarhoşluk hâli, âşığın aşkın büyümesine kapıldığını ve gerçek dünyadan koparak, sadece aşkın getirdiği mestlik içinde yaşadığını ifade eder. Bu mestlik hâliyle âşık, dünya işlerinden, sıkıntılardan ve kederden uzak, kaygısız ve tasasız bir hâle gelir:

Âşık oldur ki hayâl-i yâr ile hem-dem gerek

Mest-i câm-ı şevk olup her hâlde bî-gam gerek (G.122/1)

Tevekkül, herhangi bir işte elinden geleni yaptıktan sonra Allah'a güvenmektir. Şair, kendisine seslenerek tevekkül yolunu izlemesini, yani hayatın zorlukları karşısında Allah'a güvenmesini ve teslim olmasını tavsiye eder. Tevekkül yolunda yürüyen kişinin, dünya dertlerinden ve kederinden uzak olacağı vurgulanır. Aynı zamanda belirsizlik ve tereddütlerin, insanı huzursuz ve güvensiz kılacağını belirterek uyarıda bulunur:

Râh-ı tevekkül üzre yürü Zihni bî-gam ol

Zînhâr gitme korkuludur sûy-ı ihtimâl (G.144/7)

2.6. Gam Çekme Hâli

Dîvân edebiyatında sevgili, genellikle erişilmesi zor bir ideal veya ulaşılması imkânsız bir hedeftir. Bu nedenle, âşık sürekli bir özlem ve ayrılık acısı içindedir. Sevgiliden uzak kalmak, onun ilgisini kazanamamak veya sevgilinin nazına katlanmak âşık için bir gam kaynağıdır. Gam çekmek de âşık olmanın doğal bir parçasıdır. Gam, aşkın getirdiği ayrılık, özlem, naz ve vefasızlık gibi unsurlardan kaynaklanır ve âşık için kaçınılmazdır.

Aşk derdi, âşık için kıymetlidir. Âşığın gönlü, sevgiliye duyduğu derin aşk ve özlem nedeniyle inlemektedir. Bu inleme, aşkın verdiği acının ve yoğun duyguların bir ifadesidir. Âşık, bu duygularını gizlice sevgiliye anlatmak ister. Ancak âşık, sevgilinin kendisine verdiği gamdan, yani aşk acısından bahsettiğinde, bunun bir şikâyet olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Bu, âşığın sevgilisine olan duygularının ne kadar derin ve samimi olduğunu gösterir. Âşık, bu gamdan hiç şikâyetçi değildir; aksine bu gam, aşkının ve bağlılığının bir parçasıdır:

Râz-ı derûn-ı zârı nihân söylerim sana

Bahs-ı gamınla sanma amân söylerim sana (G.5/1)

Gam kavramı bazen de toplumla ilişkilendirilir. Beyitte şair, içinde bulunduğu dönemi ifade ederek cahil kişilerin devrin nimetlerinden, zevklerinden ve keyiflerinden faydalandığını, zevk sürdüğünü belirtir. Bu kişiler, bilgi ve anlayıştan yoksun olmalarına rağmen, dönemin nimetlerinden ve zevklerinden yararlanırlar. Ârif kişiler ise bu dönemde acı ve keder içinde yaşarlar. Bilgi ve anlayış sahibi olmalarına rağmen, dönemin zorlukları ve adaletsizlikleri nedeniyle gam çekerler. Şair, bu durumu bir haksızlık ve adaletsizlik olarak görür ve yazıklar olsun diyerek hayal kırıklığını ifade eder:

Zevk ede câhil [ü] devrinde ki ârif çeke gam

Demine sâ'atine vaktine ezmânına yuf (G.115/3)

Şair, sevgiliden ayrı kaldığı süreyi bir tür oruç olarak tanımlar. Orucun manevî bir sabır ve dayanıklılığı simgelemesi gibi, şair de ayrılık sürecinde sabır ve dayanıklılık göstermiştir. Bu süreçte bin gam çekmesi şairin yaşadığı derin keder ve acıyı ifade eder. Ancak o ay yüzlü sevgili, başka biriyle bayram meclisinde bulunarak neşe ve mutluluk içinde vakit geçirmektedir. Bu, şairin ayrılık acısını daha da artırır ve şairin kıskançlık ile üzüntü duymasına sebep olur:

Rûze-i hicrânını bin gamla ben çekdim yine

Gayr ile ol meh neşât-ı meclis-i îd eyledi (G.198/5)

Aşkın getirdiği derin acılar ve kederler, fiziksel rahatlık ve maddî konforun önemini yitirmesine neden olur. Aşk acısı çeken âşıklar, duygusal sıkıntılarla o kadar meşguldür ki, fiziksel rahatlık onlar için önemsiz hâle gelir. Bundan dolayıdır ki hayatında büyük sıkıntılar yaşamayan ve rahatına düşkün olan kişiler, fiziksel konfora ve lükse önem verirler. "Gam gören, dert çeken âşığa eski bir hasır yeterlidir. Yumuşak yatak, dertsiz ve rahatına düşkün kimseler içindir.":

Bir hasîr-i köhne besdir âşık-ı gam-dîdeye

Merdüm-i ten-perver [ü] bî-derdedir nermîn yatağ (G.114/4)

2.7. Bir Sebep Göstergesi Olarak Gam

Dîvân edebiyatında âşık tipi, genellikle sevgiliden kaynaklı acılar ve onun çektiği eziyetlerden dolayı gönlü perişan ve şaşkın olan kişiyi ifade eder. Sevgilinin çektiği eziyetler onun gönlünü perişan eder. Âşığın aşktan dolayı akli başından gider ve şaşkın birine dönüşür. Aşkın getirdiği perişanlık ve şaşkınlığı kabul eden şair, Allah'a yalvararak dünyevî ve nefse hoş gelen çeşitli dertlerin hayranı olmaktan da kaçınmayı diler. Burada bir yalvarış da söz konusudur. Beyitte geçen "bukalemun" kelimesi, bir yandan doğrudan renk anlamına gelirken, diğer yandan da aldatma ve hile anlamlarına sahiptir. Rengârenk dertlerden kasti, aşk derdinin dışındaki, nefse hoş gelen dertlerdir. Tevriyeli anlamıyla da şair, bu dünyanın aldatıcı şeylerle hile dolu olduğunu vurgular:

Bir vâlih [ü] âşüfte-dil-i sûret-i aşk et

Hayrân-ı gam-ı bûkalemûn eyleme Yâ Rab (G.11/5)

Şair, geçmişte neşeli ve umutlu olduğunu ancak bu neşesini ve umudunu kökten kestiğini belirtir. Bir başka deyişle, şairin içinde bulunduğu durum veya yaşadığı hayal kırıklığı o kadar büyüktür ki artık neşe ve umut bulmakta zorlanır. Bu sebeple normalde sevinçle karşılanması gereken bayram haberi artık şair için gam sebebi durumuna gelmiştir:

Şöyle me'yûs-ı neşât etdi beni zann eylerüm

Mûcib-i gamdır bana şimden gerü peygâm-ı îd (G.42/4)

Bayramlar genellikle sevinç, mutluluk, birlik ve beraberlik getirir. Bayramın gelişle birlikte sıkıntılar, üzüntüler gönülden uzaklaşır. Bundan dolayıdır ki Zihnî bir beytinde "bayram, günlerin gamını âşığın gönlünden uzaklaştırır, âlemi hep ümit edilen ihsâna ulaştırır" demektedir:

Îd erip dilden gam-ı eyyâmı teb'îd eyledi

Âlemi hep nâ'il-i ihsân-ı ümmîd eyledi (G.198/1)

Şair sevgiliye seslenerek onun önceden âşıkların gönlüne merhamet eden, şefkat gösteren olduğunu söyler. Şimdi ise durum tersine döndüğünden âşık bu cevri ü cefanın sebebini sormaktadır:

Merhamet-sâz-ı dil-i uşşâk idin evvel şehâ

Şimdi bu zulm [ü] sitemgerlik gam-âverlik nedir (G.66/3)

Dîvân şiirinde sevgilinin eziyeti ve zulmü fazladır. Şair tutkundur, sevgilinin gamıyla gözleri kan dolu olmuş ve de duygusal olarak kalbi mahzundur. Beyitte sevgiliye "eziyeti, zulmü fazla olan" diyerek onun acımasızlığını ve merhametsizliğini vurgularken bunu neden yaptığını da sorar:

Gaminla çeşmi pür-hûn kalbi mahzûn Zihnî-i meftûn

Anı ey cevri efvân etmedin memnûn n'eylersin (G.128/9)

2.8. Gam, Yara ve Mum

Dîvân şiirinde yara (dağ), genellikle "eziyet, dert, gam ve sıkıntı" ile ilişkilendirilir ve âşîğın çektiği acıların sembolü olarak kullanılır. Yara, âşîklîğın bir nişânesidir. Yaralar, sıklıkla çekilen acıların ve karşılaşılan zorlukların bir göstergesidir. Fakat âşîk bu yaraları, acı veren bir yük olarak görmek yerine, aşkın bir nişânesi olarak kabul eder. Bu yaraları taşımaktan gurur duyar, çünkü bu izler onun sevgiliye olan bağlılığını ve sadakatini temsil eder.

Bu beyitte de âşîk "ciğerdeki gam yarasını aşkın verdiği yükten sanma" diyerek sevgiliye kendisini açıklama ihtiyacı hisseder, çünkü bu durumu bir şikâyet gibi görmesini istemez. Bu yara, aşkın getirdiği bir yük değil; aksine bir mum gibi gönlünün eğlence meclisini aydınlatan bir unsurdur. Yara, genellikle acı ve ıstırap kaynağıyken burada bir mum gibi düşünülmüş; yani acı veren bir şeyin aynı zamanda gönlü aydınlattığı vurgulanmıştır:

Cigerde zahm-ı gamın sanma dâğdır cânâ

O bezm-i zevk-i dilimde çerâğdır cânâ (G.9/1)

Dîvân şiirinde âşîk daima gamlı ve yaralıdır. Sevgilinin gamı âşîğın sinesinde birçok yara ortaya çıkarır. Sevgili gam çekterek âşîğın kalbinde derin yaralar açıp onun acısını artırmak ister. Ancak yaralar âşîk için birer lütuftur. Âşîk sinesindeki gamdan kaynaklı yaralara, aşk haremde parlamış binlerce mum olarak görmektedir. Harem, mahrem ve özel bir yerdir. Aşk haremde ifadesi, âşîğın kalbindeki en mahrem, en özel yerleri ifade eder. Buradaki yaralar sadece acı vermez, aynı zamanda âşîğın ruhunu da birer mum gibi aydınlatır:

Gamın sînemde pür-dâğ[ı] nümâyân eylemek ister

Harîm-i aşka bin şem'î fûrûzân eylemek ister (G.53/1)

Bir başka beyitte mum güçlü bir mutluluk duygusuna benzetilmiştir. Bu mum gam tarafından söndürülmüş ve âşîğın gönül evi artık bahtsızlığın karanlık evi olmuştur. Âşîğın gönlünde gam asla bitmemelidir. Gamın bitmesi âşîğın arzulamadığı bir durumdur bu sebeple âşîk için bir talihsizliktir:

Oldı pûf-kerde-i gam şem'a-i ikbâl-ı kavî

Hâne-i zulmet-i idbâr ki derler o biziz (G.94/5)

2.9. Gam, Ordu ve Asker

Dîvân şiirinde gamın orduya ve askere teşbihi, sıkça rastlanan bir benzetmedir. Bu benzetme, gamın ve kederin gücünü, yayılma etkisini ve âşîk üzerindeki baskısını, yoğunluğunu vurgulamak içindir. Gamın orduya benzetilmesi, gamın organize, güçlü ve saldırgan bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu, âşîğın kalbini fetheden, ona hükmeden ve onu sürekli olarak kuşatan bir güç olarak görülür.

Beyitte Hazret-i pîr-i mugânın rintler için manevî bir sığınak olduğu, onların üzüntü ve kederden korunmalarını sağladığı ifade edilir. Eğer böyle manevî bir lider olmasaydı, rintlerin gam ordusundan kaçıp sığınacak başka bir yerlerinin olmayacağı vurgulanır. Şairin Hazret-i pîr-i mugân diye bahsettiği kişi Kilis'in yetiştirdiği ve bazı

beyitlerinden anladığımız kadarıyla Kilisli Zihnî'nin de kendisine intisap ettiği Abdullah Sermest Efendi'dir ki Kilis ve civarını, oluşturduğu dinî ve tasavvufî cereyanla etkilemiştir:

İlticâ kanda olurdu sipeh-i gamdan aceb

Hazret-i pîr-i mugân olmasa rindâna melâz (G.44/2)

Neşe, gamın aksine gönülde duyulan ve dışa vuran ferahlık hâlidir. Şair, çevresinin gam ordusuyla kuşatıldığını belirterek, bu durumdan kurtulmak için neşe askerlerinin yardımına ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Neşe ve mutluluğu kurtarıcı güçler olarak düşünür:

Gel ey ceşş-i safâ imdâd kıl bir sâ'at akdemce

Sipâh-ı gam ile pîrâmenim mahsûrdur şimdi (G.197/2)

2.10. Gam, Dağ, Deniz ve Ateş

Dîvân şiirinde dağ hem coğrafi bir unsur hem de mecazî olarak sıkıntıları ifade etmek için bir mübalağa unsuru olarak kullanılır. Âşığın çektiği sıkıntılar ve engeller genellikle dağ ile sembolize edilir. Âşık, sevgiliden ayrı düştüğünde büyük bir gam çeker ve bu gam, dağ gibi aşılması zor bir engel olarak tasvir edilir. Âşığın sevgiliye ulaşma arzusu, dağları aşma metaforu ile ifade edilir.

Bîsütûn Dağı, dîvân şiirinde adı en sık geçen dağlardandır. Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde, Ferhat'ın, Şirin'e kavuşmak için Şîrîn'in emriyle deldiği dağ olarak edebiyatımıza girmiştir (Pala, 1989:87). Ferhat, Şirin'e ulaşabilmek için dağları delmiş, büyük zorluklarla mücadele etmiştir. Şair, kendisini Ferhat'a benzeterek aşkın zorluklarını ve çektiği sıkıntıları ifade ederken kendisini bu zorluklarla mücadele eden bir işçi olarak tanımlar:

Leb-i Şîrîn'ine Ferhâd ki derler o biziz

Bî-sütûn-ı gama ırgâd ki derler o biziz (G.86/1)

Deniz ve gam, dîvân şiirinde aşkın getirdiği derin duygusal deneyimleri ve sıkıntıları anlatmak için kullanılır. Deniz, aşkın ve acının derinliğini, enginliğini ve çalkantılı doğasını ifade ederken, gam bu derin duygusal çalkantıların ve üzüntülerin bir yansımasıdır. Beyitte şair kendini gam denizine açılmış bir yelkenli olarak görmektedir. Yelkenlinin gam denizine açılması, âşıkların kaçınılmaz olan bu sıkıntılı ve çalkantılı denizde yol almaya başladıklarını gösterir. Ancak, âşık bu sıkıntılı yolculukta umut ve belirsizlik içindedir. Kurtuluş sahiline ulaşma arzusu, âşıkların gam ve sıkıntılardan kurtulma ve huzura kavuşma arzusunu ifade eder. Lâkin bu arzunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda bir belirsizlik vardır:

Âyâ girer mi destimize sâhil-i necât

Olmuş güşâde bahr-ı gama bâdbânımız (G.87/3)

Dîvân şiirinde gam yakıcı olması ve acı vermesi sebebiyle ateşe benzetilir. Âşığın gönlü, sevgiliden ayrı kalmanın verdiği acıyla ayrılık köşesine çekilerek ayrılık acısını hafifletmek ve huzur bulmak için ibadetle vakit geçirirken gam ve sıkıntı ateşiyle yanmaktadır:

Dil yine mü'tekif-i gûşe-i firkat oldı

Cân-güdâzende-i nâr-ı gam [ü] mihnet oldı (G.195/1)

2.11. Gam, Karanlık ve Gece

Karanlık, dîvân şiirinde çoğu zaman gam ve keder ile ilişkilendirilmiştir. Âşık, özellikle geceleri sevgilinin yokluğunu daha derinden hisseder ve bu üzüntü, karanlıkla örtüşür. Beyitte sevgilinin güzelliği vurgulanırken varlığının da âşığın hayatındaki önemini ve onun karanlık ve keder dolu dünyasını nasıl aydınlattığı anlatılır. Sevgilinin yanağı ay ışığı gibi parlar ve bu ışık âşığın gönlündeki karanlığı dağıtarak ona huzur ve mutluluk verir. Sevgilinin yokluğunda ise, âşık karanlık ve keder içinde kalır:

Olmasa manzar-ı nûr-efgen-i meh-tâb-ı ruhun

Zulmet-i gamda kalur encümenim iki gözüm (G.158/6)

Zalimliği ile bilinen sevgili her gece kötü huylu rakipler ile eğlenerek vakit geçirir. Sevgili, başka kişilerle eğlenirken âşığın yalnızlık ve keder içinde kalmasını umursamaz. Bu, sevgilinin âşığa karşı duyarsız ve ilgisiz olduğunu gösterir. Bir yandan da âşık, sevgilisinin rakiplerle vakit geçirmesini kıskanırken bu durumun ona verdiği üzüntüyü dile getirir ve sitemde bulunur:

Künc-i gamda ben çekem tâ subha dek hamyâzeler

Ayş [ü] nûş et her gece ağyâr-ı bed-hûlarla sen (G.161/4)

2.12. Gam ve Nesne

Gam çeşitli nesnelere ilişkilendirilerek dîvân şiirine konu olmuştur. Gönül, gamın hevesiyle sönmüş, yani canlılığını ve enerjisini yitirmiş bir ocak gibi betimlenir. Türk kültüründe ocak, ateş kültünün en önemli parçasıdır. Ocak, bir evin kalbidir. Yüzyıllar boyunca aile yaşamının ve toplumsal birliğin merkezinde yer almıştır. Bilhassa o evin mutluluğu, huzuru, bereketi ve ev sakinlerinin sağlığı ocakla ilgilidir (Dilek, 2021:619). Beyitte gönüldeki gamın şiddeti öylesine çoktur ki bu ocağın sönmesine neden olmuştur. "Ocağın sönmesi" genellikle bir kişinin ya da ailenin zor durumda kaldığını, maddi veya manevi olarak çöktüğünü ifade eder. Beyitte tevriyeli kullanılan heva kelimesi bir yandan gamın arzusu ve hevesi anlamına gelirken bir yandan da o ocağı söndüren şiddetli bir hava olmuştur. Ancak aşk ateşinin kıvılcımı âşığın gönlünü yeniden canlandırmıştır:

Şerâr-ı nâr-ı mahabbetle şen olur gönlüm

Hevâ-yı gam ile sönmüş ocağdır cânâ (G.9/2)

Âşık olan kişi gençlik çağında aşkın getirdiği zorluklar ve üzüntüler nedeniyle erkenden yaşlanır. Bu beyitte gam bir oka benzetilmiştir ancak bu ok sıradan bir ok değil, ah okudur. Ah, bir acı ünlemidir. Aşkın ateşiyle âşığın gönlünden çıkarak göğe yükselir. Yay ise burada şekil itibarıyla yaşlılığa benzetilmiştir:

Pîr olur âşık olan ahd-i şebâbiyyetde

Âh bir nâvek-i gam kadd-i kemân-ı firkat (Müstezad 27/3)

Dünya bir meyhanenin mahzenine benzer. Dünyanın içinde sarhoşluk veren, yani insanı yanıltan ve oyalayan pek çok şey vardır. Bu mahzen gam küpüyle doludur. Bu ifade dünya hayatının sıkıntılar ve üzüntülerle dolu olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, "dünya sarhoşu" yani dünya işlerine dalmış olanlar, mutluluk alametinin yüzünü görmemiştir:

Hum-ı gamla şoludur mahzen-i mey-hâne-i çarh

Rûy-ı âsâr-ı ferah görmedi mestâne-i çarh (G.37/1)

Kavuşma tahtında oturan padişah sevgiliyi temsil eder. Sevgili, aşkın ve birlikteliğin en yüksek makamında oturan kişidir. Gam burada pazarda satılan bir mala benzetilmiştir ve bu gam malını satmak sevgili tarafından yasaklanmıştır. Çünkü sevgili âşığın gam ve dertten kurtulmasını istemez:

Olma bâzâr-ı mahabbetde metâ'-ı gam-fürûş

Zihnîyâ şâh-ı serîr-i vasl kılmışdır yasağ (G.114/7)

Bu beyitte de sevgili eğlencenin zevkiyle rakibi sarhoş eder ve âşık da bunu işitir. Âşık da sevgili ve rakibin mecliste eğlenmelerine karşın bir şey yapma ihtiyacı hissedip sabaha kadar gamın acı suyu ile ağzını ıslatır:

İşitdim ter-dimâğ etmiş rakîbi zevk-i işretle

Hemân tâ subha dek zehr-âb-ı gamla ağzım ıslatdım (G.152/6)

Dünya bir yokluk yeridir. Bu yokluk yeri sıkıntılar ve dertlerle doludur. Bu yokluk yerinde bana gam kurası düştü diyen şair kendisinin bu sıkıntılı duruma rastgele düştüğünü, keder ve üzüntünün kendisine isabet ettiğini vurgular. Gam o kadar fazladır ki ne kadar fedakârlık yapsa da, bu durumdan kurtulmanın bir bedeli bulunmaz:

Düşdi bu mülk-i fenâ içre bana kur'a-i gam

Cümle-i varımı versem de bulunmaz bedelim (G.153/2)

2.13. Gam ve Arkadaşlık

Divan şiirinde işret meclisi yenilen, içilen, eğlenilen, sohbetler edilen, şarkılar söylenen ve şiirler okunan etkinliklerin olduğu dostlarla kurulan toplantılardır. Böyle bir mecliste yalnızlığa yer yoktur. Âşık bu eğlence meclisindeki zevk ve sefânın yabancısıdır. Âşığın dostları gam, keder ve sıkıntıdır. Bundan dolayı işret meclisindeki maddî zevkler ona hitap etmez veya onun ilgisini çekmez:

Bana bîgânedir zevk ü safâ-yı meclis-i işret

Enîsim mûnisim şimdi gam [ü] endûh [ü] mihnedir (G.79/2)

2.14. Gam Değil İfadesi

Dîvân şiirinde “gam değil” ifadesi, “dertlenmeye gerek yok, üzülmeye gerek yok” gibi anlamlarda kullanılır. Sevgilinin saçları, tıpkı bir ejderha gibi acı ve zehir verici olsa da bu âşğın umurunda değildir. Çünkü sevgilinin şeker gibi tatlı ve güzel dudakları, bu acıyı iyileştiren bir şifa kaynağıdır:

Gam degil ejder-i zülf olsa helâhil-rîzân
Yâr kim la'l-i şeker-bârını tiryâk eyler (G.58/2)

Bu beyitte de sevgilinin dudakları şekerden yapılmış bir dükkâna benzetilirken rakip de sineğe benzetilir. Sineğin şeker düşkünlüğü böyle bir benzetmenin kurulmasını sağlamıştır. Âşık, rakibi açgözlü olarak görür ve “rakibin sevgilinin dudağını arzulamaktan vazgeçmezse ne çıkar? Sinek şeker dükkânından tama eylemekten ümitsizlik duyar mı hiç?” diyerek rakibin açgözlü olmaktan üzüntü duymadığını belirtir:

Değil gam kaţ'-ı hâhiş etmese ağyâr la'linden
Meges ye's-i tama' eyler mi hiç dükkân-ı kandiden (G.164/5)

SONUÇ

Klasik Türk şiiri, ince ve zarif bir estetiğe ve köklü bir geleneğe sahiptir. Geleneksel yönü güçlü olan bu şiirde, muhteva ve şekil açısından belli kurallar ve ölçüler vardır. Şairler, bu kurallar dâhilinde eserlerini oluşturmuş ve sanatlarını icra etmişlerdir. Ancak, sıkı kurallara bağlı olan bu geleneğe, şairlerin farklılıklarını ortaya koymaları oldukça önemlidir. Şairler, bir taraftan geçmişin form ve temalarını tekrarlarlarken diğer taraftan da bu form ve temaları kullanarak kendi özgünlüklerini ve sanatsal ifadelerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır.

Şairler, imgelemin gücünden yararlanarak soyut kavramları somutlaştırmış ve zamanın ötesine geçebilen bir sanat oluşturmuşlardır. Bu kavramlardan biri de gamdır. Dîvân şiirinde "gam" teması, önemli bir yere sahiptir. Gam, keder, üzüntü, acı ve sıkıntı anlamlarına gelir ve şairler tarafından farklı bağlamlarda işlenir.

Kilisli Zihnî'nin gazellerinde gam kimi yerde vuslat ve ayrılık ile ilişkilendirilirken kimi yerde âşğın hüküm sürdüğü yer olarak karşımıza çıkar. Bazı yerlerde ise gam gönül ile yakından ilişkilidir. Gönül, aşkın doğduğu, yeşerdiği ve hissedildiği yerdir. Aşk ile ilgili her gelişme burada algılanır. Gönül bazen gamın konakladığı yer bazen de gam ve kederle beslenen yerdir. Gam bir sebep göstergesidir, âşğın başına gelen olayların kaynağı olarak görülür. Gam bazen âşğın gönlünde yara olur, âşıklık nişânesini gösterir. Bazen de gam, dağ gibi aşılması zor bir engel olarak tasvir edilir. Deniz olup aşkın ve acının derinliğini ifade ederken; yakıcılığı ile ateş olur, âşğın gönlünü yakıp kavurur. Gam kimi zaman âşğın en yakın arkadaşı olur, ona yoldaşlık eder. Kimi zaman da çeşitli nesnelere ilişkilendirilerek gam yeri gelir sönmüş bir ocak olur yeri gelir pazarda satılan bir eşya olur. Bazı yerlerde de gam kavramı bir deyim gibi kullanılarak “dertlenmeye, üzülmeye gerek yok” gibi anlamlarda kullanılır.

KAYNAKÇA

- Çelebi, İlyas (2020). *Ezeliyet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 1: 430-431.
- Dilek, İbrahim (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/bela> [Erişim Tarihi: 08.09.2024]
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezeliyet> [Erişim Tarihi: 08.09.2024]
- <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Zihnî-mehmed-nedret> [Erişim Tarihi: 08.09.2024]
- Kilisli Kadri (1932). *Kilis Tarihi*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Kocatürk, V. Mahir (1970). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Macit, Muhsin (2006). "Dîvân Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu". *Aylık Eğitim Dergisi*. (77): 20-32.
- Pala, İsmail (1989). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Solmaz, Süleyman (2014). "Dîvân Şiirinde Kelime Seçimini Etkileyen Faktörler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 1(15): 39-51.
- Şener, Hasan (1995). *Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi Divanı Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Şener, Hasan (2014). *Kilisli Zihnî Dîvânı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şentürk, A. Atilla (2021). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Tarlan, A. Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB.
- Uludağ, Süleyman (1992). "Belâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (5): 380.
- Yıldırım, Ali (2015). "Hayretî Dîvânında Geçen "Gam" Kelimelerinin Tasarımları". *Doğu Esintileri İnanoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. (3): 6.